

Madde 12:

Türkiye’de Vesayet Hukuku ve Bilişsel Engelli Bireylerin Yasal Kapasite Hakkı

Politika Belgesi | Mayıs 2026
Dr Ezgi Taşcıoğlu & Dr Ezgi Şeref

Arka Plan

Türkiye, Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi’ni (EHS) 2009 yılında onaylamıştır. Sözleşmenin 12. maddesi, tüm engelli kişilerin hukuk önünde eşit tanınma ve yasal kapasitelerini yaşamın her alanında diğer bireylerle eşit biçimde kullanabilmek için gerekli desteğe erişim haklarını güvence altına almaktadır.

Buna rağmen, Türkiye’de yürürlükte olan vesayet sistemi, bireyleri karar alma süreçlerinde desteklemekten ziyade, çoğu durumda bu yetkinin başka bir kişiye devredilmesine dayanmakta ve bilişsel engelli bireylerin yasal kapasitesinin tamamen kaldırılmasına izin vermektedir. Bu yaklaşım, Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Komitesi’nin Türkiye’ye ilişkin 2019 tarihli değerlendirmesinde ciddi bir insan hakları sorunu olarak tespit edilmiştir.

Bu politika belgesi, Taşcıoğlu ve Şeref’in yürüttükleri araştırma projesinden elde ettikleri bulguları ve bu bulgular temelinde geliştirilen politika önerilerini sunmaktadır.

Keele
UNIVERSITY

Temel Kavramlar

Bilişsel engellilik: Bu çalışmada zihinsel engelli, otistik ve diğer nörogelişimsel engelleri olan bireyleri ifade etmek için kullanılan geniş bir terimdir.

Yasal kapasite: Hak sahibi olarak tanınma (hak ehliyeti) ve aynı zamanda bu hakları kullanabilme yetisidir (fiil ehliyeti). Kişinin kendi hayatını ilgilendiren kararlar alabilmesini ve yaşamına yön verebilmesini sağlayan bu hak, EHS’ye göre evrenseldir.

Karar verme kapasitesi: Bireyin zamana ve duruma göre değişiklik gösterebilen karar verme yetileridir. EHS, karar verme kapasitesinin yasal kapasiteden farklı olduğunu ve yasal kapasitenin kaldırılması için gerekçe olarak kullanılamayacağını açıkça belirtir.

Türkiye’de Hukuki Çerçeve

Türk Medeni Kanunu, tüm vatandaşlar için hak ehliyetini güvence altına alırken, kişinin karar verme kapasitesini ifade eden ayırt etme gücünden yoksun olduğu durumlarda fiil ehliyetinin kısıtlanmasına izin vermektedir. Mahkemeler bu kararı resmi sağlık kurulu raporlarına dayanarak vermekte ve genellikle bir aile üyesini vasi olarak atamaktadır. Ebeveyni hayatta olan birçok bilişsel engelli yetişkin için bu durum, uzatılmış velayet şeklinde almaktadır.

Fiil ehliyetinin kısıtlanması, engelli bireyin yalnızca kendi yaşamına ilişkin karar alma yetkisinin değil, evlenme ve oy kullanma gibi temel medeni ve siyasal haklarını kullanabilme imkanlarının da ellerinden alınması anlamına gelmektedir.

Araştırma Hakkında

Taşcıoğlu ve Şeref’in çalışması, Türkiye’de bilişsel engelli bireylerin yasal kapasite haklarının desteklenmesinin önündeki engelleri ve olanakları gündelik ve kurumsal yaşam bağlamında incelemektedir. Çalışma, 11 bilişsel engelli yetişkin, 15 ebeveyn, 8 avukat ve 10 uzman doktor olmak üzere toplam 44 katılımcı ile yapılan nitel görüşmelere dayanmaktadır. Bilişsel engelli katılımcıların araştırmaya katılımı sade dil kullanımı, esnek görüşme yöntemleri, görsel araçlar ve tercih edildiği durumlarda bir destekçinin sürece dahil edilmesi gibi yöntemlerle desteklenmiştir.

Temel Bulgular

Vesayet Sisteminin Gündelik Hayattaki İşleyişi

Araştırma, bilişsel engelli bireyler için vesayetın istisnai bir hukuki tedbirden ziyade olağan bir uygulama olarak görüldüğünü ortaya koymaktadır. Bilişsel engelli bireylerin doğaları gereği korunmaya ihtiyaç duyduğu yönündeki yaygın kanaatin yanı sıra, aileler çoğu zaman engelli aylığı, ÖTV muafiyeti ve pasaport başvuruları gibi kamu hizmetlerine erişebilmek için başka seçenek bulunmadığını düşünerek vesayete başvurmaktadır. Bu algı, kamu kurumları ve diğer aileler tarafından da rutin biçimde pekiştirilmektedir.

Aslında biz üniversite tahsili boyunca [vesayete başvurmadık] [...] Direkt empoze edildi ama yani mutlaka vesayet altına almalısınız, başka başka düşünemediğiniz olabilir diye. Biz yapmadık onu. [...] Fakat bir gün yurt dışı seyahati gündeme geldi. Yurt dışı seyahatine giderken bunu şart koşmuşlardı. Yani otizm tanısı olması sebebiyle. Dolayısıyla mecbur kaldık o zaman, yaptırdık.

Cemal, baba

Ayırt etme gücüne ilişkin tıbbi değerlendirmeler bu süreçte merkezi bir rol oynamaktadır. Kamu hastanelerinde ciddi zaman ve kaynak kısıtları altında yapılan bu değerlendirmeler, bireyselleştirilmiş bir inceleme yerine, bilişsel engelliliğe dayanarak ayırt etme gücünün yokluğunu varsayma eğilimindedir. Bu yokluk çoğu zaman belirli kararlarla veya dönemlerle sınırlı değil, yaşamın tümüne yayılan ve kalıcı bir yetersizlik olarak değerlendirilmektedir.

Genelde otistik ve mental sıkıntısı olan [...] bireylerde bizim görüşümüz fiil ehliyetlerinin çok olmadığı şeklinde.

Mehmet, psikiyatrist

Taşcıoğlu ve Şeref'in araştırması, vesayet davası süreçlerinde tıbbi raporların belirleyici olduğunu ve davaların avukat katılımcıların ifadesiyle "dosya üzerinden" yürütüldüğünü göstermektedir. Birçok durumda ilgili kişi mahkeme tarafından dinlenmemektedir.

Mahkemede içeri giremedik ki. Bekledik bekledik, saat gelmedi. Bayağı bir sıra vardı. Saati geç dediler. [...] Gittik geldik, baktık mahkeme falan kalmamış, bitmiş. Karar vermişler. Zaten siz olsanız da böyle olacaktı, olmasanız da fark etmiyordu dediler.

Saniye, anne

Vesayet, Bakım ve Denetimsizlik

Vesayet, gündelik aile yaşamında çoğunlukla mevcut bakım sorumluluklarının bir uzantısı olarak özellikle anneler tarafından üstlenilen bir rol olarak belirmektedir. Vesayet ile bakımin bu iç içe geçişi, bilişsel engelli bireylerin bağımsız bir yetişkin yaşamı sürdüremeyeceği varsayımını pekiştirmektedir.

Araştırma ayrıca, sıklıkla bakım ve koruma amacıyla meşrulaştırılan vesayet sisteminin, karar verme yetkisini tek bir kişide toplaması nedeniyle kişileri istismar, ihmal ve kötü muamele gibi başka hak ihlallerine açık hâle getirebildiğini göstermektedir. Vasilerin denetlenmesine ilişkin yasal güvenceler ise çoğu zaman zayıf ya da sınırlı biçimde uygulanmaktadır.

Bak bir senedir yıkanmıyorum [dedi], işte dili dönmüyordu ama [...] anlayabiliyordum ben. Hatta ondan sonra zaten aileye dedim ki 'Bak bunu yıkamıyormuşsunuz, yazık değil mi?' [...] Hakime de söyledim. Bak böyle böyleymiş falan. Dedi ki 'Avukat bey, bunu ben mi yapacağım?' Halbuki hakimin böyle bir görevi var.

Onur, avukat

Günelik Hayatta Yasal Kapasite

Düzenliyim. Evde tek başıma kalıyorum. İnternetim var. Mesela sahilden geçen gün tek başıma geldim, kimseye laf atmadan, kendi kendime kendime konuşa konuşa. Ne yapacağım, ayaklarımı yıkayacağım dedim. Ondan sonra açacağım televizyonu, kendi kendime konuşa konuşa geldim.

Özgür, engelli birey

Zaten hastaneler çok korkunç yerler, çok sesli. İşte nereye nasıl gideceğimi bulamıyorum. Özellikle daha önce gitmediğim bir hastaneye imkanı yok. İki saat önceden gitmem lazım gittiğim polikliniğe, yani hiç onları yapamadığım için, bu konuda çok kötü olduğum için, doktorlarla konuşmak da çok zor oluyor.

Aslı, engelli birey

Bilişsel engelli bireylerin yasal kapasiteden yoksun olduğu yönündeki varsayımlara karşın, engelli katılımcıların paylaşımları yasal kapasitenin gündelik yaşamda destek, aşinalık ve güven ilişkileri içinde ortaya çıktığını göstermektedir. Sözlü iletişimin mümkün olmadığı durumlarda dahi, engelli kişinin yakın çevresi zaman içinde onun iletişim biçimlerini, irade ve tercihlerini anlamayı ve bunlara yanıt vermeyi öğrenmektedir.

Bora kendini sözel olarak ifade edemiyor. [...] Daha çok vücut diliyle ve işte son dönemlerde bu parmağını masaya vurarak tıklatma şeklinde bir şey istiyorsa tıklatarak ya da istemiyorsa daha sert tıklatarak falan gibi belirtmeye başladı. Aslında Bora'nın yıllardan beri onun isteklerinden yola çıkarak belirlenmiş rutinleri var.

Ayten, anne

Bilgi ve İletişim: Bilgiye ve iletişime erişim, seçenekleri anlamlı biçimde değerlendirebilmenin, iradeyi ifade edebilmenin ve karar alma süreçlerine katılabilmenin temel koşullarındandır. Ancak araştırma, bilginin çoğu zaman erişilemez formatlarda sunulduğunu ve sözlü olmayan iletişim biçimlerinin yeterince desteklenmediğini göstermektedir.

Katılım, Tanınma ve Destek: Yasal kapasitenin kullanılabilmesi, bireyin görüşleri dikkate alınan bir kişi olarak tanınmasına ve süreklilik ile güvene dayalı destek ilişkilerine bağlıdır. Engelli bireylerin deneyimleri, ikame yerine destekli karar vermenin önemine işaret etmektedir.

Beni hiç tanımayan, her seferinde ilk defa görüyormuş gibi davranan doktorlardan sonra sabit bir doktor ve süreç bile gerçekten çok pozitif etki yarattı [...] Mesela belirli ilaçlar vardı. [...] Hande Hanımla konuşurken bunları karşılıklı biçimde alınmış kararlar biçiminde uyguluyorduk.

Orhan, engelli birey

Yasal Kapasitenin Koşulları

Taşcıoğlu ve Şeref'in araştırması, yasal reformların yanı sıra yasal kapasitenin kullanılabilmesi için gerekli dört temel koşula işaret etmektedir:

Erişilebilirlik: Erişilebilirlik, karar alma ortamlarına girebilmenin ve bu ortamlarda kalabilmenin ön koşuludur. Erişilebilir olmayan mekânlar ve hizmetler, bireyleri karar alma süreçleri daha başlamadan dışlayabilmektedir.

Yetişkin Yaşamın Mümkün Kılınması: Yasal kapasitenin gerçekleşmesi, istihdam, bağımsız yaşam ve toplumsal katılım gibi yetişkin bir yaşamı mümkün kılan koşullara da bağlıdır. Bilişsel engelli bireyler için son derece sınırlı olan bu olanaklar, bireylerin özgüven geliştirmesine, aile dışı sosyal bağlar kurmasına ve yaşama eşit yurttaşlar olarak katılmasına önemli katkı sağlamaktadır.

Ben örgütlenmeyi seviyorum anladığım kadarıyla. Onu yapmayınca eksik hissediyordum. Örgütlenmek ve bir şeylerin parçası olmak benim kaşıklarımı güncelleyen bir şey. Sadece evde bir şeylerle uğraşmaya çalışınca kıpırdayamadığımı fark ediyorum.

Mine, engelli birey

Öneriler

1. Hukuki çerçeve, EHS'nin 12. maddesiyle uyumlu hale getirilmeli; yasal kapasitenin evrensel olduğu kabul edilmeli ve destekli karar vermenin hayata geçirilmesini sağlayacak sistemler kurulmalıdır.
2. Kamuoyundaki bilişsel engelli bireyleri bağımlı ya da korunmaya muhtaç kişiler olarak gören algı ve tutumlar, bilişsel engelli bireylerin eşit haklara sahip yetişkinler olarak tanınmasını sağlayacak şekilde dönüştürülmelidir (EHS Madde 8).
3. Kamu hizmetleri, duyuşsal ve bilişsel çeşitliliği kapsayacak biçimde erişilebilir hâle getirilmelidir (EHS Madde 9).
4. Bilgi erişilebilir formatlarda sunulmalı; alternatif ve destekleyici iletişim yöntemleri tanınmalı ve desteklenmelidir (EHS Madde 21).
5. Mesleki eğitimler güçlendirilerek engelli haklarına ilişkin farkındalık artırılmalı ve engelli bireylerin kurumsal süreçlere anlamlı katılımı sağlanmalıdır (EHS Madde 13).
6. Eğitimden istihdama geçişi destekleyen yapılandırılmış süreçler geliştirilmeli; bağımsız yaşamı desteklemek ve aileye dayalı bakım bağımlılığını azaltmak amacıyla kamu tarafından finanse edilen kişisel asistanlık hizmetleri oluşturulmalıdır (EHS Madde 27 ve 19).
7. Bilişsel engelli bireylerin toplumsal katılımı ve öz-savunuculuğu, engelli bireyler tarafından yürütülen örgütlerin desteklenmesi ve politika yapım süreçlerine anlamlı katılımlarının sağlanması yoluyla güçlendirilmelidir (EHS Madde 29).

Kaynakça

Taşcıoğlu, E. ve Şeref, E. (2026) Yasal Kapasite Hakkı: Türkiye'de Bilişsel Engelli Bireylerin Yaşamlarında Vesayet Hukuku, Tanınma ve Katılım. Keele Üniversitesi.

Proje web sitesi: www.madde12.org

Yazarlar hakkında

Dr Ezgi Taşcıoğlu

Dr Ezgi Taşcıoğlu, İngiltere Keele Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde Kıdemli Öğretim Üyesidir. Araştırmaları hukuk ve toplum, gündelik hayatta hukuk, engelli hakları ve toplumsal cinsiyet alanlarında yoğunlaşmaktadır. Mary Donnelly ve Rosie Harding ile birlikte *Supporting Legal Capacity in Socio-Legal Context* (2022, Hart) kitabının ortak editörüdür.

İletişim: e.e.tascioglu@keele.ac.uk

Teşekkürler:

Proje ortağımız Engelli Kadın Derneği'ne ve bu araştırmaya katkı sunan tüm katılımcı ve kurumlara teşekkür ederiz.

Keele
UNIVERSITY